

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ МУҚАДДАМ СУДЛАНГАН ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР БИЛАН ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИНГ ТАШКИЛИЙ ВА ХУҚУҚИЙ ТАЪМИНЛАНГАНЛИГИНИНГ БУГУНГИ ҲОЛАТИ

*ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ФАОЛИЯТИ КАФЕДРАСИ
РАХИМОВ БОБУР АБДУХАКИМ ЎҒЛИ
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Хуқуқбузарликлар
профилактикаси йўналиши бўйича таълим олаётган курсанти*

АННОТАЦИЯ: Битирув малакавий ишида тадқиқот мавзусининг долзарблиги, предмети, объекти, вазифалари, профилактика инспекторларининг фуқаролик жамияти институтлари билан ҳамкорлиги тушунчаси, бугунги кунда бандлик органларининг хуқуқбузарликлар профилактикасидаги ролининг аҳамияти, ушбу ҳамкорликнинг хуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олишдаги аҳамияти, ҳозирги ҳолат, шунингдек ушбу ҳамкорлик доирасидаги қатор муаммо ва камчиликлар ҳамда уларни бартараф этиш бўйича бир қатор таклифлар ишлаб чиқилган.

Шартли қисқартмалар:

- ИИО-ички ишлар органлари;
- ТП – Таянч пункти;
- МЖТК – Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс;
- ЖК – Жиноят кодекси;
- ЖИК – Жиноий ижроия кодекси;
- ҲМҚО – Хуқуқни муҳофаза қилувчи органлар;
- ЖТС-жамоат тартибини сақлаш;
- ИИВ-ички ишлар вазирлиги;
- ИИБ-ички ишлар бошқармаси.

Муқаддам судланган вояга етмаганлар билан ишлаш фаолиятининг асосий хуқуқий асоси бу “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва хуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги қонун ҳисобланади.

Мамлакатимизда вояга етмаганлар хуқуқ-эркинликларини таъминлаш, уларнинг қонуний манфаатларини муҳофаза этиш, энг асосийси, баркамол авлодни тарбиялаш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Вояга етмаганлар манфаатларини ҳимоя қилиш борасида мустаҳкам хуқуқий база яратилгани самарали ижтимоий ҳимоя тизимини жорий этиш ҳамда ёшларни моддий-маънавий қўллаб-қувватлашда муҳим омил бўлмоқда. Айни пайтда мамлакатимиз аҳолисининг 40 фоизини вояга етмаганлар ташкил этади. Ушбу

кўрсаткичнинг ўзиёқ масала нечоғли долзарб аҳамиятга эга эканидан дарак беради. Бу жараёнда ота-она, маҳалла-кўй, таълим муассасалари, умуман, кенг жамоатчилик зиммасига улкан масъулият юкланади.

Ҳуқуқбузарлик ва жиноятчиликка қарши курашиш барча даврларда ҳам давлатнинг жиддий ва муҳим масаласи ҳисобланиб келинган. Инсон тинч ва хотиржам яшашни ҳоҳлайди. Тинчлик бўлган жойда барака ва ривожланиш бўлади. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида Ўзбекистоннинг жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасидаги мақсадлари аниқ ва равшан баён этилди.

Ҳаммамизнинг олдимизда турган муҳим масала бу ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар ва жиноятчиликнинг олдини олиш. Чунки, ёшлар бизнинг келажагимиз. Шундан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистон ёшлар ўртасида турли хил иллатларни олдини олиш, уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш мақсадида салмоқли ишларни амалга оширилмоқда. Хусусан, мустақиллик қўлга киритилганидан 3 ой ўтмасдан, яъни 1991 йил 20 ноябрда “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида”ги Қонун қабул қилинди. 2016 йилга келиб “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги қонун янги таҳрирда қабул қилинди. Бундан ташқари, “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги, “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги, “Болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонунлар қабул қилинди, қатор халқаро ҳужжатлар ратификация қилинди.

Парламентнинг ёшлар билан ишлаш борасидаги фаолиятини самарали ташкил этиш мақсадида, яқинда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг Ёшлар масалалари бўйича комиссияси тузилди ва ўзининг фаолиятини бошлади. Ёшларнинг, айниқса уюшмаган, иш билан банд бўлмаган, тайин бир машғулотга эга бўлмаган ёшларнинг касб-хунарларни пухта эгаллаши учун муносиб шароитлар яратишга, бандлигини таъминлашга, ишбилармонлик кўникмаларини ривожлантиришга, уларни тадбиркорлик фаолиятига кенг жалб этишга кўмаклашиш, ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарлик ва жиноятчиликнинг олдини олиш бўйича самарали механизмларни жорий этиш бўйича таклифлар киритиш ушбу комиссиянинг асосий вазифаларидан бири қилиб белгиланди.

Шу билан бирга, ёшлар орасида жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, уларни турли мафкуравий таҳдидлар ва ёт ғоялар таъсиридан асраш, бўш вақтларини мазмунли ўтказиш, ёшлар бандлигини таъминлашга оид масалалар қамраб олинган. Масалан, интернет клублар фаолиятини тартибга

солиш, уларнинг кечки соат 22.00 дан кейинги фаолиятини чеклаш зарурати каби масалалар шулар жумласидандир. Шу боис бу ишга масъул бўлган давлат идоралари, ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат ташкилотлари, вояга етмаганлар ишлари билан шуғулланувчи комиссиялар фаолияти самарадорлиги ҳамда масъулиятини янада ошириш лозим.

Президентимиз ташаббуси билан ҳар ҳафтанинг пайшанба куни мамлакатимизда Ҳуқуқбузарлик ва жиноятчиликнинг олдини олиш профилактика куни сифатида белгилангани болаларни ҳуқуқий ва ижтимоий ҳимоя қилишни кучайтириш, ўсмирлар орасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизимини мустаҳкамлаш, ота-оналар ҳамда васийлик органларининг масъулиятини ошириш борасидаги ҳамкорликни йўлга қўйишда муҳим йўналиш бўлди.

Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, оила, таълим муассасалари ва кенг жамоатчилик зиммасига вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлиги ва жиноятчилигининг олдини олиш, ҳудудларда вояга етмаганларнинг маънавий, ахлоқий, ҳуқуқий, эстетик, жисмоний, меҳнат тарбиясида иштирок этиш, уларда соғлом турмуш тарзини шакллантиришга кўмаклашиш, жазони ижро этиш муассасаларидан қайтиб келган вояга етмаганларнинг ижтимоийпедагогик реабилитация қилиниши ва мослашувига ёрдам бериш вазифалари юклатилди. Жойларда ёшларни соғлом ва комил инсон қилиб ўстириш ва тарбиялаш, уларнинг спорт ва жисмоний тарбия билан шуғулланиши учун барча шароитни яратиш бериш, бўш вақтларидан унумли фойдаланиши учун кутубхоналар ташкил этиш борасида турли жамоат ва давлат ташкилотлари вакиллари, маҳаллалар фаоллари билан ҳамкорликда самарали иш олиб борсак, ҳар томонлама билимли, юксак манаъвиятли ёшларимиз яқин ва узок истиқболда мамлакат ва халқимиз ҳаётининг ривожланиши учун бор кучгайрат ва салоҳиятини аямайди.

Мамлакатимизда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш бўйича олиб борилаётган тизимли ислохотлар халқимизнинг тинч ва осойишталигини таъминлашга хизмат қилади.

Маълумки, вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи органлар вояга етмаганлар тарбияси бўйича асосий масъуллар ҳисобланади. Қонунда вояга етмаганлар билан ишлаш вазифаси юклатилган органлар алоҳида кўрсатилган. Ушбу қонунда кўрсатилмаган органлар ҳамда муассасалар вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасида қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда иштирок этади. Вояга етмаганлар жиноятчилигининг ҳолати Ҳозирги вақтда вояга етмаганлар жиноятчилиги ҳақида салмоқли статистик материал тўпланган, уни таҳлил

қилиш методикаси асосан ишлаб чиқилган. Буларнинг барчаси вояга етмаганлар жиноятчилигининг ҳолатини, унинг миқдор ва сифат (таркибий ва бошқа) ўзгаришларини анча аниқ баҳолаш имконини беради. Ўзбекистонда жиноят статистикаси 1990 йилгача жиноят содир этгани аниқланган шахслар сонига кўра вояга етмаганлар жиноятчилиги ҳар беш йилда ўрта ҳисобда 4-8% га изчил ўсиб борганини қайд этиб келган. 1991 йилдан бу тенденция сезиларли даражада ўзгарди. 1995-1996йилларда рўйхатга олинган жиноят содир ўсмирлар сонининг ўсиши 8% ни ташкил этди. Таққослаш учун: бу кўрсаткич Россия Федерациясида 20%, Украинада - 16,8%, Озарбайжонда – 18,1, Қозоғистонда – 14,9%, Туркманистонда – 9%, Белоруссияда. -9,8% ни ташкил этган. 1998 йилда 50 мингдан ортиқ жиноятчи, шу жумладан икки мингдан ортиқ вояга етмаганлар ҳукм қилинган бўлиб, бу жазога тортилган жиноятчилар умумий сонининг 4% га яқинини ташкил этади. 1996 йилда бу кўрсаткичлар тегишли равишда 51602 жиноятчи, 2023 ўсмир ва 3,9% ни ташкил этган, 50 дан ортиқ ўсмир Олий суд томонидан жазога ҳукм қилинган эди. Маҳкумлар таркибини кўздан кечирадиган бўлсак, 1998 йил- да жиноят содир этган 2000 дан кўпроқ жиноятчи орасида 37 киши ҳаётга қарши жиноятлар учун (ЖКнинг 97-103-моддалари бўйича) ҳукм қилинган (1996 йилда–10 киши). Соғлиққа қарши жиноят содир этганлар (ЖКнинг 104-111-моддалари) 50дан ортиқ кишини ташкил этган. Талончилик учун 150 дан ортиқ киши, босқинчилик учун – 40 дан ортиқ киши ҳукм қилинган. 155 160 дан ортиқ кишига (бу жами вояга етмаган маҳкумларнинг 8% ни ташкил этади) шартли жазо тайинланган. Вояга етмаган жиноятчиларнинг ярмидан кўпроғига озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо белгиланган. Вояга етмаганлар ўртасидаги аёллар жиноятчилигига оид маълумотлар ҳам диққатга сазовор. 2142 ўсмирдан 113 киши (5,35%) аёл жинсига мансуб бўлган. Вояга етмаганлар жиноятчилигининг ҳудудий тақсимланишини ўрганиш криминологик аҳамиятга молик бир қанча тенденцияларни намоён этади. Статистик кузатиш билан қамраб олинган республика ва унинг вилоятлари чегараларида айрим минтақалар ўртасида жиноятчилик даражасида жиддий миқдорий тафовутлар қайд этилади. Вояга етмаганлар жиноий фаоллигининг энг катта даражаси сўнгги йилларда Тошкент шаҳри, Навоий, Тошкент, Сирдарё, Наманган, Фарғона, Қашқадарё, Андижон ва Хоразм вилоятларида, энг паст кўрсаткичлар – Жиззах, Сурхондарё, Самарқанд, Бухоро вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикасида кузатилмоқда. Жиноятчилик даражасидаги ҳудудий фарқларни таҳлил қилишда доим йирик саноат марказларида вояга етмаганлар жиноятчилигининг энг юқори кўрсаткичлари қайд этилади. Қишлоқ ҳудудларида тадқиқотчилар кўпроқ унинг миқдор ва сифат хусусиятлари ўхшашлигини қайд этадилар. Криминологлар вояга етмаганлар жиноятчилиги даражаси билан минтақани тавсифловчи

болалар ва ўсмирлар умумий сони ва улуши; ишламайдиган ва ўқимайдиган меҳнатга лаёқатли вояга етмаганлар улуши; судланганлар, маиший ҳуқуқбузарлик содир этувчи шахслар (пиёнисталар, безорилар ва х.к.) улуши; ҳар хил тиббий рўйхатларда турувчи шахслар (алкоголизм, гиёҳвандлик касалликларига чалинганлар, руҳий касаллар ва б.) улуши каби кўрсаткичлар ўртасида изчил боғланиш мавжудлигини аниқлаганлар. Вояга етмаганлар жиноятчилигидаги минтақавий фарқлар билан бузилган оилалар ўртасида узвий алоқа мавжудлиги аниқланган. Айни шу кўрсаткичга кўра ўсмирлар жиноятчилигининг энг кам ва энг катта даражаси қайд этилган минтақалар билан ажрашган эр-хотинлар сонига кўра ўхшаш минтақаларнинг деярли тўлиқ мос келиши кузатилади. Бу вояга етмаганлар билан тарбияпрофилактика ишларининг устувор йўналишларини танлашда оиладаги беқарорлик кўрсаткичларидан бош мезонлардан бири сифатида фойдаланиш имконини беради. Криминологияда вояга етмаганлар жиноятчилигини таркибий таҳлил қилиш айниқса кенг тарқалган. У қасддан одам ўлдириш, қасддан баданга оғир шикаст етказиш, номусга тегиш, босқинчилик, талончилик, ўғрилик, безорилик каби жиноятлар бўйича ўтказилади. Ўқотар қуролни эгаллаш ва қўллаш, милиция ходимларига қаршилик кўрсатиш ҳамда уларнинг қонуний талабларига бўйсунмаслик ҳоллари кўпайиб бораётир. Вояга етмаганлар ўртасида Муқаддам асосан катталарга хос бўлган жиноятлар, чунончи: қурол ва гиёҳвандлик воситалари билан савдо қилиш; фоҳишахона сақлаш ёки қўшмачилик қилиш; босқинчилик; фирибгарлик; ўғрилик мол билан савдо қилиш тобора кенг тарқалмоқда. Вояга етмаганлар жиноятчилиги доимо асосан гуруҳий хусусиятга эга бўлган. Вояга етмаганлар томонидан содир этилган гуруҳий жиноятлар улуши катталар жиноятчилигининг шундай кўрсаткичидан тахминан 1,5-5 баравар ортиқ ва вояга етмаганларнинг умумий жиноятчилиги таркибида 20-80% ни ташкил этади. Ёш, руҳият ва бошқа шахсий хусусиятларга кўра ижобий ва салбий тусдаги гуруҳий хулқ-атвор вояга етмаганлар учун табиий ҳол ҳисобланади. Сўнгги йилларда ғайриҳуқуқий хулқ-атворли ўсмирлар гуруҳларининг йириклашуви кузатилмоқда. Жами гуруҳлар бешдан уч қисми иштирокчилари ёшининг ҳар хиллиги уларнинг мазкур фаолиятга мойиллигини янада кучайтиради, унинг янадафаоллашувига туртки беради. Ўсмирлар гуруҳларининг уюшган жиноятчиликка бўйсуниб жараёни ҳам фаол кечаётир. Бу гуруҳлар ишсиз, майда тижорат билан шуғулланувчи, шунингдек озодликдан маҳрум қилиш жойларидан қайтган ва ҳаётда ўз ўрнини топа олмаган ўсмирлар ҳисобига тўлиши учун ижтимоий негиз кенгайиб бормоқда. Турли маълумотларга кўра вояга етмаган жиноятчилар орасида мактаб ўқувчилари 38,3% ни, ишлайдиганлар - 11,4% ни, доимий даромад манбаига эга бўлмаганлар – тахминан 30% ни ташкил этади.

Аввало, вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасидаги ҳуқуқбузарликларини олидни олиш ва уларни туб илдиз ҳамда сабаб-шароитларини ўрганиш, қолверса уларнинг оқибатларига нисбатан тизимли курашиш оила, мактаб, таълим муассасалари, маҳалла ва жамоатчилик фикрини чуқур ўрганиш ҳамда таҳлилий жараёнларидан ва асли келиб чиқиш сабаблари ва уларни бартараф этиш бўйича вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси инспекторидан анчагина маъсулиятни талаб этади. Хусусан, муомала лаёқатига эга бўлмаган вояга етмаганлар ва ёшларни бўш вақтларини мазмунли ўтказиш уларнинг ними иш билан бандилиги, қандай шахслар ҳамда гуруҳлар билан муносабат жараёнларини олиб бораётганлиги каби долзарб муоммоларни тизимли ҳал этиш ва доимий равишда ҳабардор бўлиш каби вазифаларни аниқлаши профилактика инспектори фаолиятини янада осонлашитирди, бу эса ўз навбатида вояга етмаганлар ва ёшлар томонидан содир этилиши хавфи мавжуд бўлган ҳуқуқбузарликларини барвақт олидин олиш ҳамда профилактикасида устувор аҳамият касб этади десак, ҳеч ҳам янглишмаган бўламиз. Маълумки, бугунги кунда вояга етмаган шахсларнинг характерини ўрганиш масаласи вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси инспекторидан кучли маҳорат ва психологик билим ҳамда кўникма талаб қилишни англаши лозим. Бу борада уларнинг ижтимоий-психологик маҳоратини ошириш замон талабидан келиб чиқади. Шунини унитмаслик лозимки, вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси инспекторлари ёш бола онгига ва унинг руҳиятига таъсир ўтаказадиган даражада юксак қобилият, қолаверса амалий тажриба, салоҳиятга эга бўлиши лозим ҳисобланади. Таъкидлаш жоизки, вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси инспекторлари том маънода юрист-психолог бўлиши лозимлиги талаби бу соҳадаги мавжуд муоммоларни бартараф этишга ва уларни ҳал этишга ҳамда мураккаб муаммоли вазият, шароитларнинг олдни олишга катта ёрдам беради. Вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси инспекторлари вояга етмаганлар ва ёшларни фақат содир этилган ҳуқуқбузарлик учун жазолаш аппаратига айланиши эмас, уларни ватанпаварлик руҳида тарбиялаши, она ватанга садоқат каби миллий ғояларни онгига сингдириши, уларга содир этаётган ҳатти-харақларининг оқибатлари уларни бартараф этиш ҳамда энг яқин киши сифатида йўл кўрсатиш ва энг асосийси, уларни жамият номукамалгидан асраб авайлайдиган тарбия инситути вазифасини ўтовчи ички ишлар ораганларининг ижтимоий инфратузилмасининг бош бўғини ҳисобланиб келмоқда. Таъкидлаш жоизки, бош бўғин дейишга сабаб ва асослар мавжуд ҳисобланиб ёш авлод масаласига тақалар екан, ёшлар, келаж авлод уларнинг ҳуқуқбузар бўлиб қолиш

мойиллигини олидин олиш бугундан бошлаш каби туб масалаларни гавдалантиради. Вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси инспектори томонидан чинакам маҳорат талаб этиши сир эмаси нафақат, профилактика инспекторлари, жамаотчилик, маҳалла, кўни-кўшни ва ҳар бир ўз фарзанди тақдирига бефарқ бўлмаган отаоналаримиздан доимий эътибор ва назорат талаб этибгина қолмай, уларни бефарқлик каби иллатлар борасида мушоҳада юритишга ундашлари лозим ҳисобланади. Бугунги кунда юксак профиссионализм асосида фаолият юритиб келаётган ички шилар органлари ходимлари содир этилётган ҳар бир ҳуқуқбузарлик ва жинойтчиликка амалий ва кенг вавровли ёндашган ҳолда бир қатор самарали чора тадбирларни олиб боришмоқда. Соҳадаги туб ўзгариш ва янгиликлар замирида фуқаролар ҳуқуқлари ва уларнинг эркинликлари ва қонуний маънфатларини ишончли ҳимоялаш, фуқорлар ошоишталиги, жамоат тартибини сақлаш, хавфсизликни таъминлаш ва пировардида ўсиб келаётган ёш авлодни турли хил бузғунчи ва ёт ғоялардан ҳимоялаш каби вазифаларни тизимли ҳал қилишга асосланган десак, адашмаган бўламиз. Ушбу муассаслар бири ички ишлар органлари вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини ўз ваколатлари доирасида амалга оширади. Ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи махсус бўлинмалари вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси бўлинмаларидан ҳамда вояга етмаганларга ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказларидан иборатдир. Ички ишлар органларининг бошқа бўлинмалари вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасида ўз ваколатлари доирасида иштирок этади ҳамда зарур ёрдам кўрсатади. Ички ишлар органларининг вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси бўлинмалари ўз ваколатлари доирасида ўзаро бўйсунув механизми асосида вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси инспекторлари билан якка тартибдаги профилактика ишини олиб борадилар, қидирув эълон қилинган вояга етмаганларни, шунингдек ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганларни аниқлашга доир чора-тадбирларни амалга оширади ҳамда белгиланган тартибда уларни вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи тегишли органларга ёки муассасаларга юборадилар, вояга етмаганларни ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларни содир этишга жалб қилаётган ёхуд вояга етмаганларга нисбатан бошқа ғайриҳуқуқий қилмишлар содир этаётган шахсларни, шунингдек вояга етмаганларни таъминлаш, тарбиялаш ва уларга таълим бериш бўйича ўз мажбуриятларини

бажаришдан бўйин товлаётган ёки лозим даражада бажармаётган ёхуд вояга етмаганларнинг хулқ-атворига салбий таъсир кўрсатаётган ёки улар билан шафқатсиз муомалада бўлаётган ота-оналарни ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларни аниқлайди ҳамда уларга нисбатан қонун ҳужжатларида назарда тутилган таъсир чораларини қўллаш тўғрисида тегишли давлат органлари ва бошқа ташкилотларга таклифлар киритадилар, вояга етмаганларнинг, уларнинг ота-онаси ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларнинг, шунингдек бошқа шахсларнинг вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилиши билан боғлиқ шикоятлари ва аризаларини кўриб чиқадилар, ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этган вояга етмаганларга нисбатан қонун ҳужжатларида назарда тутилган таъсир чораларини қўллаш тўғрисида вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи тегишли органлар ва муассасаларга таклифлар киритадилар, вояга етмаганларни ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказларига ёки ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларига белгиланган тартибда жойлаштириш учун уларга тааллуқли ҳужжатларни тайёрлайдилар, вояга етмаганларнинг назоратсизлиги, қаровсизлиги, ҳуқуқбузарликлари ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлари фактлари, шунингдек уларга имкон бераётган сабаблар ва шарт-шароитлар тўғрисида тегишли давлат органлари ҳамда бошқа ташкилотларни хабардор қиладилар, ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этган вояга етмаганларни, шунингдек назоратсиз ва қаровсиз қолган вояга етмаганларни қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда ва тартибда ички ишлар органларига олиб боради, бу ҳақда зудлик билан баённома тузади ҳамда вояга етмаганлар келтирилганлиги ҳақида уларнинг ота-онасини ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларни хабардор қиладилар, вояга етмаганларнинг яшаш, ўқиш (иш) жойидаги таълим, маданий-кўнгилочар, спорт-соғломлаштириш муассасаларида, бошқа ташкилотларда, тўғараклар ва клубларда вояга етмаганлар билан олиб борилаётган тарбиявий ишларнинг аҳволини ўрганадилар, вояга етмаганларнинг ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этишига имкон бераётган сабаблар ва шарт-шароитларни бартараф қилиш тўғрисида тегишли давлат органларига ҳамда бошқа ташкилотларга таклифлар киритадилар, вояга етмаганларнинг ҳуқуқбузарликлари ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлари тўғрисидаги материалларнинг тегишли органлар ва муассасалар томонидан кўриб чиқилишида иштирок этадилар, вояга етмаганлар томонидан содир этилган ҳуқуқбузарликлар ва бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларнинг, вояга етмаганларни таъминлаш, тарбиялаш ва уларга таълим бериш бўйича ўз мажбуриятларини бажаришдан бўйин товлаётган ёки лозим даражада

базармаётган ёхуд уларнинг хулқ-атворига салбий таъсир кўрсатаётган ёки улар билан шафқатсиз муомалада бўлаётган ота-оналар ёки ота-она ўрнини босувчи шахсларнинг ҳисобини юритади, шунингдек статистика ҳисоботини тузиш учун зарур бўлган ахборотни йиғади ва умумлаштирадилар, етим болалар ҳамда ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни жойлаштиришда васийлик ва ҳомийлик органларига кўмаклашадилар.

Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг 2017-2021 йилларга мўлжалланган “Ҳаракатлар стратегияси”да ёшларга оид давлат сиёсатини такомиллаштиришда : жисмонан соғлом, руҳан ва ақлан ривожланган, мустақил фикрлайдиган, Ватанга содиқ, қатъий ҳаётий нуқтаи назарга эга ёшларни тарбиялаш, демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш жараёнида уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш; ўрта махсус, касб-ҳунар ва олий таълим муассасалари битирувчиларини ишга жойлаштириш ҳамда хусусий тадбиркорлик соҳасига жалб этиш;

Ёш авлоднинг ижодий ва интеллектуал салоҳиятини қўллаб-қувватлаш ва рўёбга чиқариш, болалар ва ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш, уларни жисмоний тарбия ва спортга кенг жалб этиш; ёшларни ижтимоий ҳимоя қилиш, ёш оилалар учун муносиб уй-жой ва ижтимоий-маиший шароитларни яратиш;

Ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишда давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, таълим муассасалари, ёшлар ва бошқа ташкилотларнинг самарали фаолиятини ташкил этиш кабилар белгиланган. Ўзбекистон Республикасининг ички ишлар вазирлигининг 2017 йил 12 июлдаги “Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари фаолиятини ташкил этиш тартиби тўғрисида”ги 151-сонли буйруғи асосида бугунги кунда ички ишлар органларининг Вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар, шунингдек ижтимоий жиҳатдан хафли аҳволда бўлган вояга етмаганлар билан, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган вояга етмаганлар билан профилактикаси инспекторлари фаолият юритиб келмоқдалар. Ички ишлар ораганларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари вояга етмаганлар ва ёшлар билан ишлаш фаолиятини ички ишлар органларининг барча соҳавий хизматлари, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ва муассасалар, туман ва вилоят ҳокимликлари, нодавлат нотижорат ташкилотлар ҳамда фуқаролик жамиятининг барча институтлари ва бошқа ҳуқуқни муҳофа этувчи орган ва муассасалар билан ҳамкорликда ташкил этади. Жумладан, вояга етмаганлар ва ёшлар билан бевосита ишлаш таянч пунктлари профилактика инспекторлари ҳамда транспортда жамоат хавфсизлигини таъминлаш бўлимларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлимлари вояга етмаганлар ва ёшлар

ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси инспекторлари томонидан амалга оширилади. Пойтахтимизда эса ушбу фаолият вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикаси инспекторлари ва ички ишлар органларининг таянч пунктлари профилактика инспекторлари томонидан ўзаро ҳамкорликда ва қонун ҳужжатлари асосида амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасининг Қонситутсияси вояга етмаганлар ва ёшлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш олий юридик кучга эга бўлиб, унга асосан давлат фуқароларнинг Қонситутсия ва қонунларда мустаҳкамланган ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлайди. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг ёшлари Қонситутсия ва қонун ҳужжатларида мустаҳкамлаб кўйилган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва шахсий ҳуқуқ ҳамда эркинликлардан тўлиқ фойдаланадилар. Ислоҳотлар жараёнлар бола ҳуқуқлари ва эркинликларини давлат томонидан кафалотловчи яна бир алоҳида ҳуқуқий ҳужжатнинг қабул қилишини заруратга айлантирди. Бундан ташқари қишлоқлар, овуллар ва маҳаллалардаги криминоген вазиятни, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабаблари ва уларга имкон берувчи шарт-шароитларни ўрганадилар уларда вояга етмаганларнинг ва ёшлар иштироклари қай даражада эканлигини таҳлил қилади, шунингдек ўрганиш натижалари бўйича юқори турувчи ички ишлар органларига тегишли маълумот ва таклифларни тақдим этадилар, ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва уларга чек қўйиш, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон берувчи шарт-шароитларни бартараф этиш бўйича махсус профилактик чора-тадбирларни, шунингдек, ҳуқуқбузарликларни содир этишга мойил шахслар билан профилактика ишларини амалга оширадилар, ўқувчиларининг таълим муассасаларидаги давоматини назорат қиладилар, ижтимоий хавфли ҳолатда бўлган ва таълим муассасаларига қатнамайдиган вояга етмаганлар ва ёшлар, шунингдек, ушбу тоифадаги шахсларнинг ота-оналари билан профилактика ишларини олиб борадилар, тақиқланган ташкилотлар ҳамда террорчилик, экстремистик ва бошқа ғайриқонуний ва бузғунчилик йўналишидаги гуруҳлар фаолиятига алоқадор шахсларни аниқлайдилар, ўрнатилган тартибда профилактик ҳисобга олишни, шу жумладан, ҳуқуқбузарликлар, уларни содир этган шахслар ва ҳуқуқбузарликлардан жабрланганлар ҳисобини юритадилар. Вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасидаги жиноятларни аниқлаш ва фош этиш ҳамда суриштирув, тергов ва суд органларидан яшириниб юрган, жиноий жазодан бўйин товлаётган, бедарак йўқолган шахсларни ҳамда қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолатларда бошқа шахсларни қидириш, шунингдек, шахси номаълум мурдаларнинг шахсини аниқлаш бўйича тезкор қидирув тадбирларини амалга оширишга кўмаклашади.

Давлат органлари, жамоат ва бошқа ташкилотлар раҳбарларига вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасидаги ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ҳамда уларга имкон берувчи шарт-шароитларни бартараф этиш бўйича тақдимномалар киритадилар. Ҳуқуқбузарликлардан жабрланган, ғайриижтимоий хулқ-атворга эга, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил ҳамда ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларга ҳамда вояга етмаганлар ва ёшларга ҳуқуқий, ижтимоий, психологик, тиббий, педагогик ва бошқа турдаги ёрдамларни кўрсатиш, шунингдек, уларга жамиятда қабул қилинган хулқ-атвор нормалари ва қоидаларини сингдиришга қаратилган чораларни амалга оширадилар.

Профилактика инспекторлари доимий яшаш жойини узоқ муддатга тарк этган шахсларни ва ёшларини аниқлайдилар ва ҳисобини юритадилар, уларнинг чет элда бўлиш жойлари ва муддатларини аниқлаш юзасидан қариндошлари билан мунтазам иш олиб борадилар, узоқ муддат мобайнида чет элда бўлиб қайтган шахслар ва ёшлар билан профилактик ишларни амалга оширадилар. Бириктирилган ҳудуддаги ҳар бир оилани айланиб чиқадиладар ва уларни ўрганадилар, нотинч оилаларни аниқлайдилар, улар билан профилактик ишлар олиб борадилар, шу жумладан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан биргаликда уларнинг маиший ва бошқа муаммоли масалаларини ҳал этишга кўмаклашадилар. Озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жиноий жазога маҳкум қилинган шахслар ва вояга етмаганлар ва ёшлар, шунингдек қамоқда сақлаш билан боғлиқ бўлмаган эҳтиёт чораси қўлланилган шахслар устидан ўрнатилган тартибда назоратни амалга оширадилар, улар билан профилактик ишлар олиб борадилар.

Гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларнинг ноқонуний айланиши ва истеъмол қилиниши, алкоголь ва тамаки маҳсулотларининг ноқонуний ишлаб чиқарилиши ва сотилишининг олдини олиш бўйича тадбирларни амалга оширади, порнографик мазмундаги маҳсулотлар, фоҳишабозлик ва ОИВ/ОИТСнинг, айниқса, вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида ёйилиши ҳамда фоҳишахоналарнинг сақланишига чек қўйиш, ички ишлар органлари соҳавий хизматларининг ушбу йўналишдаги ишларини мувофиқлаштириш бўйича тадбирлар ўтказиладар. Ҳуқуқбузарликлар содир этган вояга етмаганларга нисбатан қонун ҳужжатларида назарда тутилган таъсир чораларини қўллаш тўғрисида тегишли орган ва муассасаларга таклифлар киритадилар, вояга етмаганларнинг назоратсизлиги, қаровсизлиги ва ҳуқуқбузарликлари ҳолатлари ҳамда уларга имкон берувчи сабаб ва шартшароитлар тўғрисида тегишли ташкилотларни ўрнатилган тартибда хабардор қиладилар. Таълим, маданий-кўнгилочар, спорт-соғломлаштириш муассасалари ва бошқа ташкилотларда (тўғарақлар, клублар ва ҳ.к.) вояга

етмаганлар билан олиб борилаётган тарбиявий ишлар аҳволини ўрганадилар, васийлик ва ҳомийлик органларига етим болалар ва ота-оналар қаровисиз қолган болаларни жойлаштиришда кўмаклашадилар.

Бир сўз билан айтганда, профилактика инспектори Муқаддам судланган вояга етмаганлар билан ишлашда қонун ҳужжатларига амал қилган ҳолда иш олиб боради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Каримов.И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Ўзбекистон, 2008
2. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т., «Ўзбекистон», 2016. – 56 б
3. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови.– Т,«Ўзбекистон», 2017.–48 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги – инсон мафаатларини таъминлашнинг муҳим омилidir. – Халқ сўзи. – Т., 2017. 8 янв
5. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қаттиқ тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак / Ш.М.Мирзиёев; – Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2017.
6. Мирзиёев Ш.М. Инсон манфаатларини таъминлаш учун аввало унинг ҳуқуқ ва эркинликлари, осуда ва фаровон ҳаёти ҳимоя қилинмоғи керак Халқ сўзи. – Т., 2017. 10 фев.
7. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга кураамиз. – Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2017.
8. Мирзиёев Ш.М. Олий Мажлисга Мурожаатномаси // Халқ сўзи. – 2017. – 23 дек.
9. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ташкил этилганинг 26 йиллиги ва Ватан ҳимоячилари куни муносабати билан байрам табриги // Халқ сўзи.–2018.–13 янв.
10. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 28 йиллиги муносабати билан байрам табриги // Халқ сўзи.–2020.–8 дек.